

WILLIAM BLAKE'İN CENNET İLE CEHENNEMİN EVLİLİĞİ ESERİ VE COINCIDENTIA OPPOSITORUM *Coincidentia Oppositorum in William Blake's The Marriage of Heaven And Hell*

Fatma Büşra GÜNÇEL*

ÖZET

William Blake, şiirleri ve resimlerinde işlediği ruhsal, mitolojik temalarla edebiyat tarihinde ilgi uyandıran isimlerden biridir. Yaşamı, üslubu, düşünceleri, eserleri ile sıra dışı bir karaktere sahip olan William Blake, yalnızca bir şair değildir. Fikirlerinde, döneme hâkim Hristiyan doktrinine yönelik derin düşünme ve zamansız fikirlerin keşfi söz konusudur. Eserleri, genel anlamda tarz itibarıyla diyonizyak bir kimlik taşımakta fakat özellikle Cennet ile Cehennemin Evliliği eseri, felsefe tarihine de referanslarda bulunmaktadır. Bu eser, Avrupa'da Aydınlanma Çağının hüküm sürdüğü akılcı dönemde, bu devrin değer yargularından bağımsız bir şekilde Blake'in kendine has mitolojik evreninde kurgulanmaktadır. Cennetten kovulan insanı, ruhundan ve tanrısalıktan keskin ve açık bir şekilde uzaklaştıran kutuplaşmayı reddederek, insanın bedeni ile ruhunun beraberliği fikrini öne sürmektedir. Bu karşıtlıklar âleminde Melek ve Şeytan yeniden kurgulanırken eserin temelinde yer alan "cehennemi bilgelik" bir oksimoron olmanın ötesine geçer. Ona göre, dinde cennet ve maddesel planın keskin bir şekilde ayrıştırılmasına rağmen, İsa insan sevgisi ile karşıtlıkları birleştirendir. Her şey bütünsellik içindedir, insana kendi tinsel yanını keşfetmeye muktedirdir. Karşıtların arasındaki dinamizme yaklaşımla William Blake'in tutumu, Heraklitos ve Tao felsefesiyle benzerlik göstermektedir. Karşıtlar üstünlük mertebesiyle birbirinden ayrılmazlar; aksine özdeşler ve daimi dönüşüm içerisindedirler. Bu yüzden "Karşıtlık gerçek dostluktur." diyor Blake'in anlayışı coincidentia oppositorum olarak nitelendirilebilir. Blake'in Cennet ile Cehennemin Evliliği eserinin ana fikrini güçlü bir şekilde vurgulayan bu simgesel cümle, bir yandan Kilise'nin ortaya koyduğu monist anlayışa karşı çıkarken bir yandan da Blake'in yarattığı mitik evrenin ilkesini yansıtır. Bu evren, karşıtların bir arada çalıştığı diyalektik düalizmin evrenidir. Karşıtlar kozmik bir mücadeledeyse dostluğu, tamamlayıcı olmayı ve uyumu ifade eder.

Anahtar Kelimeler: William Blake, İngiliz edebiyatı, coincidentia oppositorum, karşıtlık, düalizm

ABSTRACT

William Blake is considered one of the leading figures of the English Romantic movement. In his ideas, there is a reflection on the Christian doctrine that dominated the period and the discovery of timeless ideas. In *The Marriage of Heaven and Hell*, he makes references to the history of philosophy, intentionally or not. This work was fictionalized in Blake's unique mythological universe during the rational period of the Age. Rejecting the polarization that distinguishes the human fallen from heaven from their soul and the divine, he puts forward the idea of the unity of human body and soul. While the Angel and the Devil are being reconstructed in the realm of these opposites, the "infernal wisdom" at the heart of the work goes beyond being an oxymoron. With his approach to the dynamism between opposites, William Blake's perspective is similar to Heraclitus' and the philosophy of Tao. Opposites are not separated by their superiority to each other; they are identical and are in a permanent transformation. That's why Blake's conception of "Opposition is true friendship" can be identified as coincidentia oppositorum. This symbolic sentence, which very strongly emphasizes the essence of *The Marriage of Heaven and Hell*, reflects the principle of the mythical universe created by Blake while opposing the monist understanding put forward by the Church. This is the universe of dialectical dualism, where opposites work together. Opposites express friendship, completing one another, and harmony, rather than having the nature of a cosmic struggle.

Keywords: William Blake, English literature, coincidentia oppositorum, opposition, dualism

* Aktiffelsefe Araştırma Grubu, fatma.busra@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7967-8724.

Giriş

İngiliz Romantik edebiyat akımının öncü isimlerinden kabul edilen William Blake, şairleri ve resimlerinde işlediği ruhsal, mitolojik temalarla edebiyat tarihinde ilgi uyandıran isimlerden biri olmuştur. Yaşamı esnasında okunan bir şair olmasa da pek çok kayda değer eser kaleme almıştır. Bunlardan biri, çağına yönelik devrimsel bir bakış açısı sunan fakat bir yandan da düşünce tarihindeki kadim fikirleri yansıtan *Cennet ile Cehennemin Evliliği*'dir. Eserde, Blake'in yaşadığı dönemin düşünsel dünyasında hüküm süren Hristiyan doktrininin düalizm anlayışına bir karşı duruş ve onun yerine karşıtları uyumlaştıran, daha bütünsel bir bakış açısının önermesi söz konusudur. Blake, bu karşı duruş ile insanı kutsal olan ve tanrıyla kutuplaştıran anlayışa ve insan bedeninin kaçınılmaz günahkârlığı fikrini eleştirir. Ona göre ne Melek mutlak iyidir ne de Cehennem mutlak kötü. Melek'in kusurları olduğu gibi, Cehennem'in kapsadığı bir bilgelik de vardır.

Blake'in okuryazarlığı ve düşünce dünyasının, Hristiyan doktrini ve onu etkileyen edebiyat üstatlarının ne kadar ötesine geçtiği şüphelidir. Fakat Blake'in ortaya koyduğu "Karşıtlık gerçek dostluktur." anlayışı, düşünce tarihi içerisinde daha geniş bir bağlamda ele alındığında bazı felsefelerle benzerlikler tespit edilir. Tao felsefesi ve Herakleitos'un öğretisi en öne çıkan örneklerdir.

Cennet ile Cehennemin Evliliği eserinde karşıtlar konseptine olan yaklaşım; Blake'in kişiliği, üslubu, fikirleri; karşıtlara farklı perspektiflerden yaklaşımlarla kıyaslanarak ele alınacaktır.

William Blake

William Blake'in Hayatına Kısa Bir Bakış

William Blake 1757'de yoksul bir ailenin yedinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Hayatının kısa bir döneminde eğitim gördü. Bunun önemli kısmı Royal Academy of Arts'ta gördüğü sanat eğitimiydi. Bu okula bir müddet devam ettikten sonra, on dört yaşına geldiğinde bir gravürçünün yanına çırak olarak verildi. Dönemin bilindik gravürçülerinden James Basire'in yanında yedi yıl çalıştı. Çıraklık döneminde Londra kiliselerindeki Orta Çağ anıtlarının çizimini yapmayı öğrendi. Boş zamanlarını ise okuma ve şiir yazma zamanı olarak tayin etti. Yirmi dört yaşına geldiğinde Catherine Boucher ile evlendi. Catherine okuma yazma bilmeyen bir kadındı fakat Blake ona okuma yazmayı, gravür ve baskı yöntemlerini öğretti. Çift hiçbir zaman çocuk sahibi olmadı (Greenblatt&Christ, 2012, ss. 112-113).¹ Mina Urgan, William Blake'in sıcak günlerde bahçede eşyle beraber çıplak bir şekilde oturup en sevdiği eserlerden biri olan John Milton'ın şaheseri *Kayıp Cennet'i* yüksek sesle okumayı pek doğal bulduğunu, onlara şaşırana ise "buyurun, işte Âdem ile Havva" dediğinden bahseder (Urgan, 2003, s. 543). Eşinin kendisine çalışmalarında yardımcı, zor zamanlarında da en büyük destekçisi olduğundan bahsedilir ve bunların da ötesinde onun aykırı hareketlerine de büyük oranda tahammül ettiği düşünülebilir, bu doğrultudaki bir söylemi şu şekildedir: "Bay Blake pek sık refakat etmez bana; genelde Cennet'te olur kendisi" (Marshall, 2019, s. 6).

William Blake gerek yaşam biçimi gerek verdiği eserler bakımından son derece sıra dışı bir üsluba sahiptir. Tevekkeli değil kendisi kimilerince bir dahi, kimilerince ise deli olarak nitelendirilmiştir. Çocukluğundan beri ölmüş kimselerin ruhlarının onunla konuştuğunu iddia ettiğinden bahsedilir. Bir gün üzerine meleklere konmuş olduğu bir ağaç gördüğü için babasından dayak yediği, daha sonraları bu dayağa istinaden *Cennet ile Cehennemin Evliliği* eserinde "a fool sees not the same tree that a wise man sees" (bir aptal ile bir bilgenin gördüğü ağaç aynı değildir) ifadesini kaleme aldığından söz edilir. Blake'in hayal gücüne atfedilen bir başka durum ise Shakespeare, Dante, Milton, Voltaire gibi birtakım ölmüş edebiyatçıların

¹Catherine Boucher'e ve çiftin ilişkilerine dair çeşitli görüşler ortaya atılsa da Catherine'nin ömrünün sonuna kadar Blake'in yanında ve en büyük destekçisi olduğu düşünülür.

onunla konuşuyor olmasıdır. Bu şairlerinin ona şiir dikte ettirdiğinden yahut Blake'in sanki ona poz veriyorlarmış gibi portrelerini çizdiğinden bahsedilir (Urgan, 2003, ss. 544-545). Nitekim John Milton ve Dante Alighieri, *Kayıp Cennet ve İlahi Komedy* adlı eserleriyle Blake'in hem düşünce dünyasını hem de ürettiği eserlerini son derece etkilemiştir.

William Blake kalemini hem yazmak hem de çizmek için kullanmış, "illuminated printing"² olarak anılan baskı yöntemi ile kendi eserlerini çoğaltmıştır. Görsel ve şiirleri bir arada hazırlamış olduğu nüshaların örnekleri bugün de dijital yahut basılı şekilde görülebilir ve hâlen daha büyük bir etki uyandırmaya muktedirlerdir. Mitchell'in yorumuna göre, resim ve şiir sanatını bir arada kullanımında, bu iki üslubun birbirlerini yansıtma ve tamamlamalarının çok daha ötesinde bir kavram söz konusudur: savaşım (*warfare*) (Wilkie, 1979, s. 137). Bu savaşım yahut mücadele, Blake'in düşüncesine göre, sağlıklı bir insanın hayal gücüne tekabül eder. *Cennet ile Cehennemin Evliliği* metni boyunca da görülecek olan iki farklı -hatta karşıt- unsurun arasındaki dinamik, ortaya çatışma değil de daha yüksek bir birlik ve güç çıkarır.

Bu araştırmada her ne kadar şair karakteri ele alınacak olsa da Blake aynı zamanda çok yetenekli bir ressamdır. Mary Wollstonecraft'ın çocuklar için yazdığı kitabı³ resimlendirmek gibi, çizer kimliği ile çeşitli projelere dâhil olsa da kendi şiirleri için hiçbir zaman bir yayıncı ile anlaşmamıştır. Bunun yerine çizimleri ve el yazmaları için levhalar hazırlamış ve onları kendi yöntemleri ile sınırlı sayıda çoğaltmıştır. Bu sebeptendir ki kendisinin geniş kitlelere seslenebilen ve ilgi uyandırma potansiyeli taşıyan bir şair olduğundan bahsetmek pek mümkün değildir. Urgan "XIX. yüzyılın ilk yarısında Blake adlı büyük bir şair ve ressamın yaşadığını bilenler birkaç kişiydi ancak" diye bahseder. Bu sınırlı sayıya rağmen, Crabb Robinson aracılığıyla Blake'in şiirleriyle tanışan ünlü romantik William Wordsworth onu "deli bir dâhi" olarak nitelendirir, ünlü eleştirmen William Hazlitt de Blake'den çok etkilenir. Charles Lamb ise William Blake'in hayatta olup olmadığının bilgisine dahi ulaşamaz, üstüne üstlük isminin de William değil de Robert olduğunu zanneder (Urgan, 2003, s. 540). Bu yüzdendir ki öldüğünde de bir sanatçı olarak çok az tanındığından, bir şair olarak hiç tanınmadığından bahsedilir (Greenblatt & Christ, 2012, s. 114). William Blake'in hayatı boyunca kendisi de eserleri de bulunduğu yerle sınırlı kalmıştır, şairin Londra'yı bir günden fazla bir süreliğine dahi terk etmediği söylenmektedir.

Blake'in ruhani yapısının ve *vahiy görülerinin*⁴ yanı sıra politik kimliği de

² Bu yöntem doğrudan William Blake ile özdeşleştirilir. Aşinalığın daha fazla olduğu "Illuminated manuscripts" tabiri daha yaygın bir kullanımdır ve çizimlerle desteklenen el yazmalarını ifade etmek için kullanılır; Türkçede ve İslami sanatlarda "tezhip" olarak bildiğimiz kitap süsleme sanatı ile benzer. William Blake'e has "illuminated printings" yöntemini bunlardan ayırtan husus ise şiir ve resim sanatlarını kendi geliştirdiği bir baskı yönteminde bir araya getiriyor oluşudur. Kendisi bir baskı ve gravür ustası olarak, geleneksel yöntemlerden daha meşakkatli ve pahalıya mal olan bir yöntem ortaya koymuş fakat çok daha tatminkâr sonuçlar elde etmiştir. Bu yöntemle dair daha fazla fikir edinmek isteyenler Michael Philipps'in British Library için hazırladığı "William Blake's Printing Process" isimli mini belgeseli izleyebilirler (<https://www.youtube.com/watch?v=96LUAaaPqRc>).

³ İngiliz kadın hakları savunucusu, filozof, yazar Mary Wallstonecraft (1759-1797), ahlak felsefesi izleri taşıyan, okurlarını düşünmeye ve sorgulamaya itecek bir çocuk kitabı kaleme alır: *Original Stories from Real Life; with Conversations Calculated to Regulate the Affections, and Form the Mind to Truth and Goodness*. Eserin en önemli özelliği, dönemin eğitim anlayışına yönelik sunduğu yenilikçi bakış açısıdır. Rousseau'nun *Émile* eserinin gündemde olduğu ve erkeklerin eğitiminin öncelendiği, kadınların ise iyi birer eş olmak üzere eğitildiği bakış açısına karşıt olarak kız çocuklarının eğitimini konu edinmiştir. Eserin ikinci baskısı William Blake tarafından resimlendirilmiştir (Popova).

⁴ İngilizcede William Blake'in kendi şiirlerindeki mitolojik üslubunu, cennete ve cehenneme dair bu dünyayı aşan söylemlerini ifade etmek için "prophetic vision" tabiri kullanılmaktadır. Blake'in tarzını doğrudan karşılayan bu ifade, Türkçede farklı şekillerde tercüme edilmekte ve kullanılmaktadır. "Prophetic" kelimesi "vahiy" yahut "kehanet" olarak, "vision" kelimesi ise sıklıkla "vizyon" ya da "görü" gibi ifadelerle çevrilmektedir. Blake'in eserlerindeki yaygın tanrı, cennet, cehennem ve peygamber imgeleri, bu unsurlar arasındaki aktarım ve iletişim sebebiyle "vahiy" kelimesinin; "vizyon"un ise tam olarak "vision" kelimesinin anlamını karşılamaması sebebiyle de "görü" sözcüğünün kullanımı tercih edilmiştir.

önemli unsurlardan birisidir. Özgürlükçü yapısı onu pek çok otoritenin karşısında durmaya itmiştir, "hayatı boyunca, ruhsal ve toplumsal özgürlüğü ara[mış] ve ister Devlet ve Kral, ister Kilise ve Tanrı, isterse Efendi ve Servet kılığında olsun otoritenin her türüne başkaldır[mıştır]" (Marshall, 2019, s. 3.). Fransız İhtilali yaşamını ve eserlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Daha erken dönemlerinde Blake'in de bir destekçisi olduğu devrim, daha masum ve iyi bir dönüşümün habercisi olarak görülmektedir. Bu anlayışın yansımaları *Masumiyet Şarkıları* eserinde ağır basan saflık teması üzerinden gözlemlenebilir. Lakin ihtilalin sebep olduğu kıyımlar ve kanlı çehre, şairin de bu tarihsel olaya olan inancını ve desteğini sarsmıştır. Daha sonradan kaleme aldığı eseri *Tecrübe Şarkıları*'nda masumiyetin yitirilişi teması hâkimdir. Her iki eserde de aynı başlıkla kaleme aldığı şiirleri; farklı sesleri ve yaklaşımları gözlemek için birebirdir. Blake'in karşıtların birlikteliğine dair tutumu, kendi hayat görüşü ve yaşam tarzında da görülebilmektedir. Ruhani yapısı ve politik duruşu onun iki yönlü yapısını, tinsel olanı ve dünyevi yaşama dair olanı bir araya getirdiğini göstermektedir. Marshall "Blake'in cazibesinin toplumsal olan ile ruhani olanı birleştirmesinde" yattığından bahseder (Marshall, 2019, s. 3.).

William Blake'in tam anlamıyla keşfi, Ön Raphaeloculuk Akımı'nın temsilcileri sayesinde mümkün olmuştur. İngiltere'de tarih resimlerine tepki olarak, daha yaratıcı bir tarzı benimseyen ressam ve şairlerin oluşturduğu bu kardeşlik, William Blake'i kendi akımlarının öncüsü olarak kabul etmiştir. 1920'lerden itibaren iyice tanınır hâle gelmiş; yazılarının edisyonunu yapmış olan William Butler Yeats, Allen Ginsberg, Philip Pullman gibi edebiyatçılara ilham olmuştur. Yine hem ressam hem de şair kimliği ile karşımıza çıkan Halil Cibran da resimlerindeki üslubu bakımından William Blake'e benzetilmekle kalmamış, kimilerince "Yirminci yüzyılın William Blake'i" olarak addedilmiştir.

William Blake'in Eserleri ve Fikrî Dünyası

William Blake İngiliz ve hatta Avrupa tarihinin öncü Romantiklerinden sayılan, önemli bir ressam ve şairdir. Mistik ve ruhani bir düşünsel dünyası olduğu açık olsa da muhtemelen kendisini bir filozof olarak nitelendirmek pek doğru bir ifade olmayacaktır. Eserlerinde mistik bir görüş benimsediği her ne kadar aşıkâr olsa da bilgelik arayışına yönelmiş tavrı aynı ölçüde belirgin sayılmayabilir. Fakat eserlerine ve fikirlerine yönelik yapılan incelemelerde felsefi bir tarzdan bahsedilmesi mümkündür. Blake içerisinde sistematik bir fikir inşası içeren öğretiyi ortaya koymamıştır. Lakin Bergson'un "Felsefe bir sistem inşası değil, kişinin kendisine ve çevresine nahifçe bakma çabasıdır." fikrinden yola çıkarak Blake'in söylemlerini değerlendirmek, içerisinde barındırdığı felsefeyi ortaya çıkarmaya yönelik bir çabayı doğuracaktır. Zira Blake'in yaptığı da bulunduğu düşünsel çevredeki, mensup olduğu dinin kurumlarca ve din bilimcilerce ele alınışına yönelik ezber bozan ve gerçeğe daha yakın olanı arayan bir tutumu benimsemektir. Bu bağlamda ele alındığında, William Blake hayata ve doğaya yönelik güzel ve derin söylemlerde bulunan bir edebiyatçı olmanın ötesinde, sadelik ve özgünlük içerisinde yaşamın doğasına, şeylerin ikili varoluşuna, din olgusuna ve fiziksel dünyanın ötesine dair vizyonlar edinmiş ve bunu sanatı aracılığıyla aktarmıştır.

William Blake'in eserlerinde Hristiyan teolojisi önemli bir yer kaplamaktadır. Fakat esas önem teşkil eden, Hristiyan doktrinine yaklaşımıdır. Onun için ne dindar ne de inançsız demek yerinde olacaktır. A. C. Swinburne William Blake'in "tam olarak Hristiyan olmadığı gibi, imansız da olmadığından fakat kesin bir şekilde heretik olduğundan" bahseder (Swinburne, 1868, s. 190). Dinin genel hatlarıyla uyuyor gibi görünmese de onun için İsa, gerçekten de erdemin timsali ve saflık arketipidir. Şiirlerinde İsa ve kuzu imgesini sıklıkla saflığın tasviri için kullanmıştır. *Cennet ile Cehennem'in Evliliği*'nde "İsa tümüyle erdemdi ve kurallara göre değil itkilerine göre hareket etti"⁵ şeklinde bir ifade geçer (Blake, 2016, s. 65). Fakat Blake dini figürlerin her birine karşı aynı bakış açısına sahip değildir. Özellikle Eski Ahit'in Yehovası "Blake için mutlak zorbalığı temsil ediyordu"

⁵ "Jesus was all virtue, and acted from impulse."

(Marshall, 2019, s.32). Zira İsa'nın kurallara karşı hareket etmediğini belirtirken Eski Ahit'in On Emir'ine göre hareket etmediğini ifade etmektedir:

Eğer İsa en yüce insansa sen de onu en yüce derecede sevmelisin; onun on emir yasaını nasıl onayladığını işit şimdi: Şabat Günü'yle ve dolayısıyla Şabat'ın tanrısıyla alay etmedi mi?⁶ Onun yüzünden öldürülmüş olanları öldürmedi mi?⁷ Zina yapan kadının cezasını kaldırmadı mı?⁸ Onu destekleyenlerin emeğini çalmadı mı?⁹ Pilatus'un önünde kendini savunmaya gerek görmediğinde yalancı tanıklık yapmış olmadı mı?¹⁰ Havarileri için dua ettiğinde ve onları evlerine almayı reddedenlerin karşısında onlara ayaklarındaki tozu silkeleyip gitmelerini buyurduğunda imrenmedi mi?¹¹ Sana söylüyorum, bu on emri ihlal etmeden hiçbir erdem var olamaz (Blake, 2016, s. 65).

Yorumlanabileceği üzere, Blake'in anlayışına göre, İsa'nın erdemli oluşu itaatın sonucu değil özgün ve durumsal karar alabilme yetisinden kaynaklanmaktadır. Hayatında ve genel mizacında da yansımaları olduğu gibi, William Blake'in dini unsurları yorumlayışında da otorite ve özgür hareket edebilme kapasitesi zit unsurlar olarak karşı karşıya gelmektedir. Eski Ahit'in "kıskanç"¹² tanrısı Yehova son derece otoriter, yasaları ise keskin bir ilahtır. "Eski Ahit'in Tanrısı bir zalimken, İsa Mesih'in insanlığın yardımına koşmak için onun otoritesine karşı isyan ettiğini düşünüyordu Blake." (Marshall, 2019, s. 32)

Blake'in fikrî dünyasının en karakteristik özelliklerinden biri antinomianist¹³ nitelikleridir. İsa'nın Hristiyan doktrininin ahlaki kurallarını çiğnediğini düşünmesi bunun göstergesidir. Fakat bunun karşısında bir hiççi yahut materyalist bir tutum öne sürmemiştir. Ona göre kurtuluş için en elzem fazilet inançtır (Rix, 2006, s. 109).

Kuralcılığa, yasaklara, otoriteye, şekillere, kutuplaşmaya son derece uzak bir tutum benimseyen Blake, bunun doğal sonucu olarak Kilise'ye ve ruhban sınıfına da karşıt bir tutum içerisindeydi. Bu karşıtlık onun dinsiz ve inançsız biri olduğu anlamına gelmemektedir; aksine, engin bir inanç ve birlik duygusuna sahiptir. İnsana, doğaya, evrene ve kutsala dair daha kapsayıcı ve bütünlüklü bir bakış açısı olduğundan bahsedilebilir. Onun otantik perspektifinden süzülen bütünlük, dini doktrinlerce asla yan yana gelmeyecek unsurların birlikteliğini de öngörür. Altizer Blake'in en kendine has *coincidentia oppositorum* anlayışlarından birinin İsa ve Şeytan'ın diyalektik birlikteliği olduğundan bahseder (Altizer, 2009, s. 34). *Cennet ile Cehennem'in Evliliği* eserinin isminden de anlaşılacağı üzere, içeriğinde karşıtların birlikte nasıl işlediğine dair görüşlerinin izlerini sürmek mümkündür.

Blake'in *coincidentia oppositorum* fikriyatı, Tanrı'nın hem içkin hem de aşkın doğada olduğunu içeriyordu. Tanrı yaratımın bir parçasıydı fakat bir yandan da yaratım Tanrı'nın bir parçasıydı (Sklar, 2013, s. 305). Onun anlayışına göre şeyler

⁶ On Emir'den **dördüncüsü**, "Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa." (Çıkış 20:8) emrinin çiğnenmesidir.

⁷ **Altıncı** emir "Adam öldürmeyeceksin" (Çıkış 20:13) çiğnenmiştir.

⁸ İsa "günahkâr olarak tanınan bir kadın", yani "Mecdelli denilen Meryem"e günahlarının bağışlandığını, imanı sayesinde kurtulduğunu salık vermiştir (Luka 8). Esasında İncil'de "günahkâr" olarak tanımlanan Mecdelli Meryem, tarih boyunca sıklıkla af dileyen bir hayat kadını olarak betimlenmiş ve anılmıştır. Bu bağlantı sebebiyle de William Blake'in burada Mecdelli Meryem'e referans veriyor olması ve dolayısıyla da On Emir'den "Zina etmeyeceksin." (Çıkış 20:14) olan **yedinci** maddenin ihlalinden bahsediyor olması muhtemeldir.

⁹ **Sekizinci** emir; "Çalmayacaksın" (Çıkış 20:15).

¹⁰ Pilatus, İsa yakalandığında çarınha gerilmesi için hükmü vermesi gereken validir. İsa'yı salıverme yetkisini kullanmak isteyerek ona sorular sorar fakat İsa'dan yalnızca "Sana gökten verilmeseydi, benim üzerimde hiçbir yetkin olmazdı" yanıtını alır. Bir yandan da gördüğü baskı sonucu İsa'yı teslim eder (Yuhanna: 19). Burada da **dokuzuncu** emir olan "Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin" (Çıkış 20:16) çiğnenmiş oldu.

¹¹ İmrenme ve kıskançlıkla ilişkili olan **onuncu** emir; "Komşunun evine, karısına, erkeğe ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeye göz dikmeyeceksin." (Çıkış 20:17).

¹² "Çünkü ben, Tanrın RAB, *kıskanç* bir Tanrı'yım." (Çıkış 20:5)

¹³ Antinomianizm, Yunanca "anti" ve "nomos" (kanun) kelimelerinin birleşiminden oluşur. Bu karşıtlık ahlaki, dini ve sosyal normlara karşı tutumu ifade eder.

ikili doğalarıyla beraber var olurlar ve bu, evrendeki dinamizmin varoluş biçimidir. Bu sebepten karşıtlar olarak resmedilen unsurları çatışma ve savaş hâlinde olarak değerlendirmek yerinde bir tutum olmayacaktır. Ne Yehova İsa'nın zıddı ve reddedilen tanrıdır ne de İsa yasa bozucu ve Yehova'yı saf dışı bırakandır. İkisinin farklı doğası dinamizmi doğurarak birliktelikleriyle varoluş çarkını döndürmektedir.

Ne var ki mutlakçı anlayış, karşıtların bir arada var olmasına ket vuran, onları kutuplaştırarak birini yasa olarak öncelerken; diğerini yasa bozucu, günah, cehennemî veya eskatolojik ilan etmektedir. Kutuplaşmada, birlikteliğin yarattığı dinamizm yoktur; aksine ayrışma vardır. Bu kutuplaşma şeylerin özünü yok sayarak, şekilci bir tutumla, onları tek bir kalıba sokmaya çalışır ve tikel doğaları tahakküm altına alır. Bu durum da Blake'in insanın doğasına dair görüşünün tam karşısında yer almaktadır; ona göre, "yalnızca tikelleştirmek erdem göstergesidir" (Marshall, 2019, s. 14).

William Blake'in diyalektiği, tanrı ve yaratımın tamamlayıcı ve iç içe oluşu gibi, obje ve süjenin birlikteliğini de varsayar. Çağdaşı olduğu Aydınlanma Çağı düşünürlerinden ayrıştığı temel hususlardan biri de budur; onların felsefelerini mekanik ve indirgemeci bulmaktadır. Bu düşünürlerin anlayışının "zihni algı nesnesinden, gözlemleyeni gözlemlenenden ayırmak gibi çok önemli bir hataya düştüğüne inanıyordu." Blake'e göre, "gören ile görülen arasında hiçbir fark yoktur" (Marshall, 2019, s. 13). *Cennet ile Cehennem'in Evliliği*'nde objenin süjeden ilk ayrılışını şöyle betimler: "Eski zaman şairleri, duyumsanan bütün nesnelere Tanrılar veya Dehalarla can verdiler, onlara adlar taktılar ve ormanların, nehirlerin, dağların, göllerin, kentlerin, ulusların ve gelişkin sayısız duyuyula algılanabilen her şeyin özellikleriyle donattılar." (Blake, 2016, s. 41) Burada bahsi geçen can ve isim verişi, şeylerin yaratımına ya da varoluşuna yönelik bir referanstan ziyade onların özden ayrılışının ifadesidir. Bu isim verme kelâm değil, bir kopuştur. Alıntıdaki ifadenin Eski Ahit'in ilk bölümü olan Yaratılış'a referans teşkil ediyor olması da muhtemeldir. Henüz yaratım gerçekleşmeden ve iki doğmadan önce, yalnızca Tanrı vardı, "Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı." (Yaratılış 1:2). Yaratımın unsurları, yani doktrine göre Tanrı'ya içkin olmayan, ilk olarak sözle ifade edildi ve nesnel varlığına büründüğünde ismine kavuştu: "Tanrı 'Işık olsun' diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa 'Gündüz', karanlığa 'Gece' adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu." (Yaratılış 1:3-5)

Eski Ahit'e göre, yaratım ve dünyanın unsurlarının tezahür edişi aynı sırayla birbirini takip eder. Bu yüzdendir ki William Blake'in bu alıntısında ifade ettiği düalizm; ismin obje ve süjeyi, yaratım ve yaratıcıyı, bir ve ikiyi, kelâm sahibi ve kelâmı ayrıştırması ve farklı kutuplara göndermesidir. Bu kutuplaşma onların içkin doğasını yok saymaktadır zira Blake'e göre insan da tanrısal bir varlıktır ve "Yaşayan her şey kutsaldır." (Blake, 2016, s. 73). Ona göre bu ayrımı ortaya koyan ve parlatan Kilise'nin ta kendisidir: "...Onlara adlar taktılar... Ta ki bir sitem oluşana, yani kimileri tinsel tanrıları somutlamaya teşebbüs etmek ve onları nesnelere soyutlamak suretiyle çıkar elde edene ve halkı köleleştirene kadar: böyle başladı Ruhbanlık." (Blake, 2016, s. 41)

Böylelikle onun anlayışına göre, düalizmin doğuşunun tanrısal bir ifade değil, insan yapımı olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Şeylerin bilenebilmesi için yahut tanrının aşkınlığının bir ifadesi olarak ikili doğa kutuplaşmamıştır. Blake ise daha doğal ve hakikate yakın olanı ifade etmeye çalışmaktadır. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için düalizme ve William Blake'in diyalektiğine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Coincidentia Oppositorum

William Blake'in *Cennet ile Cehennem'in Evliliği*'ne dair en temel söylemlerinden biri olan "Karşıtlık gerçek dostluktur." ifadesi orijinal metinde "Opposition is true friendship" olarak geçmektedir. Metin içerisinde farklı yerlerde

zıtlık (contrast) ve karşıtlık (opposition) ifadelerinin tercih edilmiş olması, her iki kelimenin de etimolojik kökenine bakma ihtiyacını doğurdu. Pratik kullanımda iki ifade de birbirine aykırı doğada var olan unsurları ifade etmek için kullanılsa da hem Türkçedeki "karşıt" hem de "opposition" ifadesi astrolojide önemli bir anlama sahiptir. "Opposition" 12. yüzyıl Fransızcasındaki "oposicion" ifadesinden türemiş, iki gökssel gezegenin birbirleriyle karşı karşıya gelmesini anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Yine günümüz Türkçesinde de astroloji içerisinde karşıt gezegenler, karşıt burçlar gibi ifadeler söz konusudur. "Karşıt" yahut "opposition" ifadelerinin zıtlıktan ayrımındaki bu nüans, temsil edilen karşıtların birbiri ile kurdukları ilişki bağlamında önemlidir. Astrolojideki bu karşıtlıkta farklı unsurların kavuşum yaparak birbirini tamamlaması söz konusudur. Karşıt unsurlar birbirlerinde, kendilerinde eksik olanı bulurlar. Burada bir çatışma ve dışlayıcılık değil de bir tamamlanma söz konusudur. Karşıtların bir araya gelişinde bir dinamizm vardır ve birbirlerini geliştirici rol üstlenirler. Bu rol, doğanın kendini ifade ediş biçiminin ta kendisidir. Sonuç olarak da karşıtlar birbirlerini tahakküm altına alarak ve ötekileştirerek kendini önceleyen unsurlara dönüşmezler; bir araya gelerek birbirlerini tamamlayıcı bir rol üstlenirler ve daha büyük bir ifadeyi mümkün kılarlar. Blake'in de belirttiği gibi "karşıtlık" hasım olma değil de "dostluk" görevini üstlenir.

Latince "coincidentia oppositorum" olarak ifade edilen *karşıtların birlikteliği* fikri, Romanyalı dinler tarihçisi ve filozof Mircea Eliade tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Onun diyalektiğini oluşturan en temel karşıtlık, kutsal ve kutsal dışıdır (Valk, 1992, s. 32)¹⁴. Bu katmanlar "dünyada iki varoluş tarzı, insanın uzun tarihi boyunca benimsediği iki varoluşsal durumdur" (Eliade, 2015, s. 18). Tinsel olan ve insanın algıladığı somut ve maddesel plan bir araya gelerek varoluşu meydana getirir. Bu ikilik arasında ötekileştiren bir zıtlık ya da mutlak iyi ve mutlak kötü gibi bir ayrışma söz konusu değildir. İnsanın bilişsel kapasitesi ve evreni algılayışı sınırlı olduğundan, insanın sınırlarının ötesinde ve kutsal olan kendisini somut ve kutsal dışı planda görünür kılar. Kitara, sonlu olan ve sonsuz arasındaki temel kesişim noktasının coincidentia oppositorum olduğunu söyler. Tanrı'nın sonsuzluğu, sonlu olma hâlini reddetmez; aksine, sonsuzluk ve sonluluğu bir araya getirerek coincidentia oppositorum'u oluşturur (Kitaro, 1997, ss. 2-8).

Eliade'nin karşıtlar arasındaki dinamizm ve etkileşime yönelik vurgusu, tarihteki inanışların ve düşünce sistemlerinin bir sentezi olarak ele alınabilir. Nitekim bir dinler tarihçisi olarak yaptığı sentez, bir ideolojiye bağlı kalmaksızın, insanın coğrafyaları ve zamanı aşan düşünce sistemlerinin bir analogisidir. Farklı dönemlerde ve bölgelerde hâkimiyet sürmüş inanışlarda ve felsefelerde karşıtlıklar teması, dönemsel koşulların ve düşüncenin ortaya konduğu toplumun genel mizacının da yansımasıyla beraber çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bakış açılarında gözlemlenebilecek farklılıklara, farklılıkları oluşturan zamansal dinamiklere ve görüntüsel ayrışmalara takılmaksızın; özdeki birliği ortaya koyabilmek adına farklı ekollerde karşıtlıklar temasının nasıl ele alındığını incelemek faydalı olacaktır.

Heraklitos

Felsefenin "felsefe" olarak ortaya konduğu Antik Yunan geleneğine bakılacak olursa Heraklitos'un karşıtların bir arada oluşu ve dinamizmine dair söylemlerine rastlamak mümkündür. Platon ve Aristoteles de Heraklitos'un karşıt güçleri ele alış biçiminden bahsetmiştir. Platon, *Şölen* diyalogunda hekimlik sanatından bahsederken, insan bedenini bir metafor olarak alarak zıtlıkların uyumlaştırılmasına değinir. Onun deyişiyle, Asklepios'un mirasçısı iyi bir hekimin "bedende düşman olan şeyleri dost hâline getirmeye, onları sevdirmeye gücü yetmelidir" (Platon, 2006, s. 23). Platon'un Heraklitos'u açıklığına göre "birlik, ayrılan şeylerin uyuşmasıdır, tıpkı okla yay gibi" (Platon, 2006, s. 24). Platon'un referansında uyum fikri mevzubahistir fakat önemli husus, kendiliğinden ve doğal olarak var olan uyum hâlinin değil, uyumlaşma eyleminin söz konusu oluşudur.

¹⁴ Orijinal metinde "sacred" ve "profane" olarak geçer.

Nitekim Heraklitos'un anlayışına göre, evrende daima ve esas olarak hâlihazırda her şeye sirayet eden bir uyumdan bahsedilemez. Karşıtlıklar daima kendi varoluşlarını ortaya koymakta ve iki zıt unsur birbirlerine tersi yönde tesir etmektedir. Bu karşıt güçlerin denge konumuna yaklaşması, uyum ve birlik durumuna yaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu sebeptendir ki ok ve yay bu karşıtlık ilişkisini ortaya koymak için son derece yerinde bir imgedir. Birbirleri ile karşıt yönde kuvvet uygulayan, farklı gayelere hizmet eden fakat bir bütünü oluşturan iki unsurun birliğini sembolize eder.

Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eserinde de insanların genel anlamda "dostluğu" benzerlik olarak nitelendirirken Heraklitos'un tam tersine "karşıtlıklar iyidir ve her şey karşıtlıkların sonucunda ortaya çıkmıştır" yönündeki düşüncesine işaret eder (Aristoteles, 2015, s. 172). Şeyler salt bir teklik hâlinde var olmazlar, zira birlik ile kastedilen de varlığın içerisindeki teklik durumu değildir. Varlık temelinde karşıtların dinamizmini barındırır; karşıt unsurların hareketi, varoluşu ortaya koyar.

Guthrie, Heraklitos'un "karşıtların uyumu" öğretisini üç temel başlıkla özetlemektedir. Bunlardan ilki "Her şey karşıtlardan meydana gelir, dolayısıyla içsel gerilime maruzdur." fikridir (Guthrie, 2011, s. 446). Bu fikrin temelinde karşıtların dinamizmi yatmaktadır; insanın uyum yahut denge hâlinde gördükleri, zıt hareket uygulamakta olan karşıt unsurların birbirleri ile eşit güç uygular duruma gelmesidir, bu yüzden de denge hâli her zaman geçicidir. Bu yüzden uyum da dinamik ve değişkendir, son merteye değildir. Varoluşun temelinde karşıt güçlerin hareketi söz konusudur ve bu her unsuru kapsamaktadır. Bu karşıtlık yahut karşıtların dinamik çatışma hâli evreni temsil etmektedir; karşıtlığın durması varoluşun da durması yahut kozmosun dağılması anlamına gelmektedir. İkinci temel fikir, "karşıtların özdeşliği"dir (Guthrie, 2011, s. 449). Ona göre gece ile gündüz, aynı günü oluşturan tamamlayıcı unsurlar olmanın ötesine, özleri itibarıyla aynıdır. Bu durum ahlaki karşıtlıkları da beraberinde getirir. Bu düşüncenin bir sonucu da iyi ve kötünün özde aynı olduğudur. Bu özdeşliğin bir sebebi, şeylerin daima değişim ve dönüşümün bir parçası olmasıdır. Ne gece ne de gündüz sürgit devam eder, daima birbirlerine dönüşürler. Bu durum, tüm nitelikler için geçerlidir. Bu özdeşlik bir bakıma da öznelerin göreliliğinden ileri gelmektedir; zira nitelikler kişilerin koşullarına ve subjektif bakış açılarına göre farklı algılanacak ve yorumlanacaktır. Guthrie bu durumu deniz örneği ile açıklar: "Deniz hem en saf hem de en kirli sudur. Balıklar için içilebilir ve can verici; insanlar için içilemez ve öldürücü." (Guthrie, 2011, s. 452) Şeylerin doğalarını algılayıştaki görelî bakış açısı, aynı zamanda varlıkların doğasını idrak edebilmek için karşıtı ile kıyaslama ihtiyacını da doğurur. Sıcak, soğğun varlığıyla, kuru ıslağın deneyimiyle anlaşılabilir. Bu da karşıtların var olduğunu fakat birbirlerine daimi dönüşümleri sebebiyle de özdeş olduklarını gösterir. Heraklitos'un "karşıtların uyumu" fikrinin üçüncü ve nihai açıklamasına göre, "Savaş (mücadele, gerilim) evrensel yaratıcı ve yönetici güçtür." (Guthrie, 2011, s. 453). Bu fikir, daima birbirlerine dönüşmekte olan özdeş karşıtların arasındaki dinamizmi özetler niteliktedir. Bu savaş yahut gerilim, evreni ve varoluşu meydana getiren harekettir.

Heraklitos'un karşıtlık anlayışı, içerisinde savaş ve dostluk ifadelerini beraber içermektedir fakat esasında görünürde zıtlık gibi algılanabilecek bu iki kavram da kendi içlerinde onun karşıtlık anlayışını barındırmaktadır. Doğada, evrende, her şeyin özünde daima dönüşüm, dolayısıyla hareket vardır. Hareket ise karşıtlıkların birbirine olan dönüşümünün ve itkisinin sonucu olarak gerçekleşmektedir. Bu yüzden savaş olarak ifade edilen, esasında evrenin hareketidir. Dostluk ise aralarındaki dinamizm, çatışma yahut gerilim gibi ifade ediliyor olsa da büyük planda varoluşa sebebiyet veren yapıcı güçlerin, yani bizzat karşıtların, ilişkilenebilir biçimindedir.

Tao Felsefesi

Eliade, doğu kökenli inanışlarda "mükemmellik" hâlinin, "karşıtları birleştirip bir bütün oluşturmadan gerçekleşmesi imkânsız bir olgu" olduğundan

bahseder. Birey kendi varlığını, evrenin varlığı ile özdeşleştirerek “kozmiğeşir”. Böylece yaratılıştan önceki “ayrışmamış varlık” mertebesine erişir (Eliade, 2015, s.401). Hem doğu fikirlerinin bir emsali hem de karşıtların birlikteliği fikrinin kadim öğretilerinden biri şüphesiz Tao’dur. Tao öğretisinin temelinde, evrendeki devinimi ve varoluşu ortaya koyan iki enerjinin birbirine daimî dönüşümü söz konusudur: yin ve yang. Yin ve yang arasındaki dinamik açıdan daima “kutuplaşma ve sırayla birbirinin yerini alma simgeselliği” söz konusudur. Karşıt unsurların daima birbirine dönüştüğü dünya da “sırayla birbirinin yerini alan ve birbirini tamamlayan iki tezahürden oluşan, döngüsel nitelikte bir bütünlük”tür (Eliade, 2003, s. 25).

En temel anlamıyla yin ve yang, karanlık ve aydınlık, soğuk ve sıcak, gece ve gündüz, ölüm ve yaşam gibi karşıt unsurları temsil etmektedir. Varlığın ve hayatın vuku bulma biçimi de bu karşıt durumların döngüsünden ibarettir. Önemli hususlardan biri, hiçbirinin mutlakliyetinin mümkün olmayışı; diğeri de bu unsurların pasif ve durağan hâlde bulunmayışıdır. Daima bir hareket ve dönüşüm, karşıtlar arasında bir devirsellik söz konusudur. Bu döngü, yin yang sembolünde siyah ve beyazı ayıran çizginin kıvrılan ve çemberin dönüşündeki hareketi anımsatan tasviri ile betimlenmiştir. Siyah ve beyaz birbirinden keskin bir çizgi ile ayrılmaz; bütünlüşerek ve birlikte bir döngüyü tamamlayarak birbirine dönüşür.

Yin ve yang temsilleriyle Tao, *coincidentia oppositorum* örneği teşkil eder. Kutuplaşma ve karşıtlık ayrışmanın değil, birliğin ve bütünlüğün unsurlarıdır. Bu ikili doğanın birlikteliği, kozmik uyumu ifade eder. Zıt doğaların, birliğin ve çokluğun, yin ve yang’ın birbirine daimî dönüşümü ve ayrılmaz doğaları *Tao Te Ching*’in 42. bölümünde ele alınmıştır.

“Yol biri doğurur.
Bir, ikiyi.
İki, üçü.
Üç, on bin şeyi doğurur.
On bin şey
yin’i sırtında taşır,
yang’ı kollarında.
ikisinin arasında gidip gelen enerji
uyumu yaratır.” (Le Guin, 2017, s. 76)

Yolda bir de on bin de birdir. Birlik de çokluk da salt değildir, gerçeğin farklı kutuplardaki yansımalarıdır. Bu kutupların birbirine dönüşme potansiyeli, özlerindeki birliğin de bir temsili olarak ele alınabilir. Sonuç olarak, karşıtların özdeki birliği ve dönüşümü, kozmosun işleme biçimi olarak düşünüldüğünde, öğretinin temelinde evrendeki denge ve uyumun gözetildiği düşünülebilir.

William Blake ve Coincidentia Oppositorum

William Blake’in karşıtları ele alışı, temelinde eleştirel bir nitelik taşımaktadır. Blake fikirlerini bizzat dinlediği, çağdaşı olan bir teoloğun öğretilerine karşıt bir söylem ortaya koymaktan geri durmaz. *Cennet ile Cehennem'in Evliliği* eserinde kendisinin de referansta bulunduğu bir isim Blake’i anlamak için son derece kritik bir rol oynar: Emanuel Swedenborg. Erken dönemde Blake’i etkileyen bir din bilimcisi olarak karşımıza çıkan Swedenborg, Blake’in ilerleyen dönemlerde terk ettiği bir perspektife sahiptir. Swedenborg’un düalist bakış açısı, Hristiyan doktrini ile benzerlik göstererek cennet ve cehennem, beden ve ruhu birbirlerinden kutuplaştıran ayrılıkçı bir tutuma sahiptir. Blake bu tutumu reddederek karşıtlıkların birliği görüşünü öne sürmüştür. Karşıtları buluştururken Swedenborg’un fikirlerine karşı eleştirel ve hatta neredeyse parodik bir üslup benimsemiştir. Velhasıl Blake’in fikirleri için bir akıl hocası ya da ilham kaynağı olmasa da Swedenborg’un görüşleri önemli bir etken ve tetikleyici rolü oynamaktadır.

William Blake’in *Cennet ile Cehennem'in Evliliği*’nde karşıtları ele alış biçimi,

bir yandan eleştirel bir nitelik ortaya koymaktadır. Karşıtlar arasında dönüşüm ve devirselliğin olmadığı; iyinin, cennetin, dini vecibelerin mutlak olduğu, karşısında ise cehennemi kötülüğün olduğu eskatolojik düalizme meydan okumaktadır. Bu düşünce, coincidentia oppositorum anlayışındaki kozmik uyumun aksine, kozmik mücadeleyi öne sürer. Campbell Hristiyan doktrininin en temel taşlarından biri olan cennetten düşüşün "iyiyi ve kötüyü bilmekle" olduğuna işaret eder (Campbell, 2016, s. 24). Yılan'ın Havva'yı meyveyi yemeye teşvik etmeye çalışırken söyledikleri Eski Ahit'te şu şekilde geçmektedir: "O ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." (Yaratılış 3:5) Karşıtların birlikteliğinin kadim sembolü, Caduceus'un karşıt unsurları simgeleyen yılan sembolü, Eski Ahit bağlamında şeytani bir görüntüye bürünmüştür. İnsana ilk bilgiden, karşıtların bilgisinden söz eder, bu bilgi ise insana bilgeliği ve tanrılaşmayı vaat etmektedir. Fakat bu bilgi, insanı cennetten kovacak, dünyaya "düşüş"e sebep olacaktır. Bu yüzden de bağlam içerisinde değerlendirildiğinde, karşıtların bilgisi insanı yükselten değil, tanrısallıktan dünyeviliğe indirendir, mutlak ve nihai olandan uzaklaştırandır.

Joseph Campbell, Hristiyan düşüncesinde tek bir tanrı olduğundan ve bu tekliğin kendini teslis, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak ifade ettiğinden bahseder: "Kutsal üçlü, ortak özü nedeniyle bölünemez, kişinin niteliklerinden uzaktır." (Campbell, 2016, s. 478) Lakin insan, ilk günahı işlemiş, cennetten kovulmuştur; bu yüzden de öz itibarıyla bu tanrısallıktan farklıdır. Tanrısal plan ve insan arasındaki özsel farklılık bir zıtlığa işaret eder ancak bu zıtlık bir araya gelemez ve birbirlerine dönüşemediğinden, bir devirsellik söz konusu değildir. İnsan, tanrısallığın zıt kutbuna yerleştirilmiş, maddesel bedeni ile dünyevi hazlara hapsedilmiştir. Günahların ve dünyevi hazların sebebi olarak görülen fiziksel bedeni, ruh ile taban tabana zıtlık içerisinde. Sonuç olarak da insan ve tanrı arasındaki karşıtlık ancak bu dünyanın aşılması ile mümkün olacak şekilde eskatolojik düalizm niteliği taşır.

Yalnızca teslis unsurlarından Oğul, insanlığa en yaklaşmış olandır. O kutsal ruhunu maddesel bir bedene bürüyerek insanlıkla doğrudan temas kurmuştur. O hem ölümsüz olandır hem çarmıha gerilen. Campbell İsa'dan şu şekilde bahseder: "İnsan ruhu ve etine bürünmüştür. İki yapı bir insandır, yaşam yolunu bütün açıklığıyla göstermiştir. O, kutsallığı nedeniyle ölümsüzdür ve acı çekmez, fakat insanlığı nedeniyle acı çekebilmiştir ve ölümlü olmuştur." (Campbell, 2016, s. 478)

William Blake açısından da örtüşen konu, Hristiyan doktrinindeki zıtlık anlayışını eleştiriyor olmasının yanı sıra bir kahraman ve karakter olarak İsa'yı benimseyişidir. Campbell'in önermesi doğrultusunda değerlendirildiğinde, dinde cennet ve maddesel planı keskin bir şekilde ayırtan genel fikriyata rağmen, İsa insan sevgisi ile karşıtlıkları birleştirendir. Blake de daha evvel bahsedildiği üzere, "İsa tümüyle erdemdi." diyerek onu üst bir merteye olarak ele almıştır (Blake, 2016, s. 65).

William Blake'in eskatolojik düalizme karşıt tutumu, eleştirel bir üslup barındırmaktadır. Lakin ifadeleri yalnızca eleştirel bir tutumla sınırlı kalmaz, benimsemediği görüşün karşısına karşıtların bir arada çalıştığı diyalektik düalizmi koyar; bu da önceki başlıklarda açıklanan Heraklitos'un düşünceleri ve Tao felsefesi ile benzerlik gösterir. Bu anlayışta karşıtlar tamamlayıcıdır, özdeş olduklarından birbirlerine dönüşerek sonsuz bir devirsellik içindedirler. Beden ve ruh birbirinden ayrıktır, karşıtlar kozmik bir mücadele niteliği taşımaktansa dostluğu ve uyumu ifade eder. Metnin bir bölümünde dini doktrinini söylediklerini, yeniden ele alarak karşıtları barıştırmıştır:

Bütün Mukaddes Kitaplar ve kutsal buyruklar şu Yanlıslara yol açmıştır:

1. İnsanın gerçek iki varoluş kaidesi vardır, yani Bedeni ve Ruhunu.
2. Kötülük denen Enerji yalnızca Bedenden, İyilik denen Akıl ise yalnızca Ruhtandır.
3. Tanrı, Enerjisinin peşinden gittiği için İnsana Ebediyette eziyet edecektir.

Oysa bunların aşağıda sayılan zıtları doğrudur:

1. Ruhundan ayrı bir bedeni yoktur insanın; Beden dedikleri, Ruhun beş Duyuyla ayırt edilen parçasıdır, ki beş Duyu çağımızda Ruhun Ana Girişidir.
2. Enerji yegâne yaşamdır ve Bedene aittir, Akıl ise Enerjiyi saran veya onu dışarıdan kuşatandır.
3. Enerji, ebedi Hazdır. (Blake, 2016, s. 27)

Blake, insanın -günahın sebebi olarak görülen- maddesel bedenine dair dünya görüşünü yıkarak onu ruhun tecrübe kanalı olarak ele alır. Duyuların tecrübesi, insanın tinsel yanı ile temas kurması için anahtardır. İnsanın duyularından "algı kapıları" olarak bahseder, algı kapılarının durumu insanın ruhsal olan ile ne denli temas kurabileceğini belirleyendir. Der ki "Eğer algı kapıları temizlenseydi her şey insana olduğu gibi belirirdi: Sonsuz." (Blake, 2016, s. 47). Bu ifadesiyle, insanın doğasındaki düaliteyi reddetmez fakat karşıt unsurların birleşme imkânından bahseder. İnsan bedensel ve tinsel olanı birleştirmeye muktedir olandır ve bunun bir yöntemi vardır. Algı kapılarının temizlenmesi ile kastedilenin ne tür bir arınma olduğu tam olarak açıklanmamış olsa da saflaşmayı kastediyor olması mümkündür.

Marshall Blake'i Lao Tzu'ya benzeterek ondan "gerçekliği sürekli bir akış süreci olarak görüyor ve değişimin zıt güçlerin dinamik karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşeceğine inanıyordu" diye söz eder (Marshall, 2019, s. 12). Nitekim karşıtların ele alınışına dair incelenen anlayışlara bakıldığında, Blake'in tutumunda Tao ile benzerlikler söz konusu olduğu görülebilmektedir. O da ne ruh ve bedeni ne de enerji ve akli ele alırken, bir üstünlük kıyaslamasına gitmemiştir. Bu da karşıt durumları nitelese de yin ve yangın birbirine üstün gelmemesini anımsatır. Esas olan karşıtlar arasındaki savaş ve birinin diğerini yendiği zafer değil, özdeş unsurların birbirine dönüşerek yaşam ve varlık çarkını döndürmesidir.

Sonuç

Yaşamı, üslubu, düşünme biçimi, eserleri ile oldukça sıra dışı bir karaktere sahip olan William Blake'i yalnızca bir şair olarak ele almak yeterli değildir. Fikirlerinde, döneme hâkim olan Hristiyan doktrinine yönelik bir derin düşünme ve daha zamansız olanın keşfi söz konusudur. Eserleri, genel anlamda tarz itibarıyla diyonizyak bir kimlik taşımakta fakat özellikle *Cennet ile Cehennem'in Evliliği* üslubunun yanı sıra felsefe tarihine de bilerek ya da bilmeyerek, referanslarda bulunmaktadır. Cennetten kovulan insanı, ruhundan ve tanrısallıktan keskin ve açık bir şekilde uzaklaştıran kutuplaştırmayı reddederek, insanın bedeni ile ruhunun beraberliği fikrini öne sürmektedir. Her şey bir bütünlük içindedir, insan ise kendi tinsel yanını keşfetmeye muktedirdir. Böylelikle insan, dünyevi hazlara hapsedilmiş bedeninin ötesine geçerek yeni bir potansiyeli keşfeder.

Karşıtların arasındaki dinamizme olan yaklaşımıyla William Blake'in tutumu, Herakleitos ve Tao felsefesi ile benzerlik göstermektedir. Karşıtlar nihai ve üstünlük mertebesiyle birbirinden ayrılmazlar; aksine özdeşler ve daimî bir dönüşüm içerisindedirler. Böyle bir özdeşlik, yalnızca gece ve gündüz karşıtlığının bir araya gelerek günü oluşturmasından ibaret değildir. Aynı özdeşlik; iyi ve kötü, göksel ve yersel olan, saf ve kusurlu olan için de söz konusudur. Zira herhangi kavram karşıtıyla ortaya çıkmakta, onun yarattığı kutuplaşma sayesinde bütün içerisinde anlam kazanmaktadır. Bu özdeşlik ve karşıtlar arasındaki dinamizm var olduğu müddetçe nihai bir mutlaklık ya da üstünlük söz konusu değildir.

"Karşıtlık gerçek dostluktur." diyen Blake'in anlayışı da *coincidentia oppositorum* olarak nitelendirilebilir. Edebiyatı ve sanatı aracılığıyla, karşıtları kutuplaştıran anlayışın yerine, onları uzlaştırmayı öne sürmüştür. Kendi döneminde geniş bir okur kitlesine ulaşmasa da edebiyat ve sanat tarihine düşünsel bir zenginlik katarak günümüze ulaşmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Altizer, Thomas J. J. (2009). The Revolutionary Vision of William Blake. *The Journal of Religious Ethics*, 37, 1.
- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik*. Say Yayınları.
- Blake, William (2016). *Cennet ile Cehennemin Eoliliği* (B. Sönmez, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Campbell, Joseph. (2016). *Batı Mitolojisi*. Işık Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2015). *Dinler Tarihine Giriş*. Kabalıcı Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*. Cilt. Kabalıcı Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2015). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. Alfa Yayınları.
- Greenblatt, Stephen, Christ, Carol T. (2012). *Norton Anthology of English Literature – Volume 2 (9th Edition)*. Norton.
- Guthrie, W. K. C. (2011). *Yunan Felsefe Tarihi: Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*. Kabalıcı Yayınları.
- Kitaro, Nishida. (1997). Coincidentia Oppositorum and Love. *The Eastern Buddhist*, 30, 1.
- Le Guin, Ursula K. (2017). *Ursula K. Leguin Yorumuyla Lao Tzu Tao Te Ching*. Metis Yayınları.
- Marshall, Peter. (2019). *Bir Anarşist Olarak William Blake*. Sub Yayınları.
- Platon. (2006). *Şölen – Dostluk*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popova, Maria. *William Blake Illustrates Pioneering Feminist and Political Philosopher Mary Wollstonecraft's Book of Moral Education for Children*. Erişim Tarihi: 05.04.202. <https://www.brainpickings.org/2018/07/23/william-blake-mary-wollstonecraft/>
- Rix, Robert W. (2006). 'In Infernal Love and Faith': William Blake's Marriage of Heaven and Hell. *Oxford University Press, Literature and Theology*, 20, 2.
- Sklar, Susanna. (2013). Blake and the Bible by Christopher Rowland. *Journal of the American Academy of Religion*, 81, 1.
- Swinburne, Algernon Charles (1868). *William Blake: A Critical Essay*. Project Gutenberg.
- Urgan, Mına. (2003). *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Valk, John. (1992). The Concept of the Coincidentia Oppositorum in the Thought of Mircea Eliade. *Cambridge University Press, Religious Studies*, 28, 1.
- Wilkie, Brian. (1979). *Blake's Composite Art: A Study of the Illuminated Poetry by W. J. T. Mitchell*. Erişim Tarihi: 25/06/2019 (JSTOR).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.